

Twórczość Paula Celana (1920-1970), ocalałego z Holocaustu, jawi się jako zamknięta w swoim wnętrzu, a jednocześnie w nieustannym poszukiwaniu dialogu. Jego poezje, pomimo dramatycznej hermetyczności, ogromnych problemów i dylematów (zarówno etycznych, jak i estetycznych) z ich interpretacją i z odczytaniem, zostały przetłumaczone na ponad dwadzieścia języków, a sam poeta został uznany przez niezliczonych poetów i artystów za przełomowego dla ich własnej twórczości oraz dla kanonów literatury XX wieku. Włochy jawią się w kontekście recepcji twórczości Celana krajem o największym znaczeniu, poczynając od niezwyklego sukcesu wydawniczego tłumaczeń jego poezji, który wybiega daleko poza sferę akademicką germanistów, aż po zainteresowanie eseistów, filozofów, historyków, teoretyków przekładu, komparatystów i krytyków literatury włoskiej, zwykłych czytelników oraz artystów, wśród których przede wszystkim należy uwzględnić poetów.

Według Celana poezję można porównać do uścisku dłoni, do wiadomości w butelce; rodziła się ona z niezatartej traumy prześladowań narodu żydowskiego przez hitlerowskie Niemcy, a równocześnie poszukiwała dialogu – tak trudnego, jak i koniecznego – ze zmarłymi, jak i z teraźniejszością, z losem kultury i ludzkości po okrucieństwach epoki nazizmu. Jest to więc twórczość, która stawia czytelnikowi radykalne pytania, wywołując w nim nowe napięcie na linii między etyką a estetyką, między wyrazem lirycznym a świadectwem historycznym. Każde prawdziwe doświadczenie czytelnicze zmusza do odpowiedzi na pytania postawione w tekście (lub na niektóre z pytań). W przypadku poetów czytających innego poetę ich odpowiedź ma szczególne znaczenie estetyczne i historyczne, jest przeniknięta ich intelektualną i twórczą odmiennością, pozostawia wyraźne ślady w ich własnej twórczości, potwierdzające fakt, że literatura jest zawsze dialogiem (między wypowiedziami, tekstami, tradycjami, autorami, itd.). Dlatego też tematem tego projektu jest recepcja i przyswojenie „południka spotkania” (Roszak) Celana przez włoskich poetów na przestrzeni ostatnich 70 lat. Najważniejsi włoscy twórcy urodzeni między 1910 a 1980 rokiem, w różnym czasie i często z odmiennych perspektyw, począwszy od drugiej połowy XX wieku zbliżyli się do jego poezji, uznając to spotkanie za kluczowy etap własnego doświadczenia artystycznego i ludzkiego. Zamierzeniem projektu jest zrekonstruowanie po raz pierwszy historii tej recepcji, uwypuklając różne formy przyswojenia, cytowania, wtórnego wykorzystania twórczości niemieckojęzycznego pisarza, dialogu z nim i nawiązań do niego, które możemy odnotować u włoskich poetów kilku generacji.

Specyfika włoskiej tradycji literackiej, od Petrarcki po Ungarettiego, polega na centralnej roli liryki, mimo jej ewolucji i transformacji. Poezja w tradycji włoskiej dominuje nad innymi gatunkami jako najbardziej autentyczna i najpełniejsza forma doświadczenia literackiego, zarówno w odbiorze krytycznoliterackim, jak i w oczekiwaniach przeciętnego czytelnika. Prawdą jest, że nie ma innej literatury europejskiej, która przejawiałaby na przestrzeni wieków tak silne przywiązanie do przewagi dyskursu lirycznego nad innymi gatunkami literackimi (zwłaszcza nad powieścią), zarówno na poziomie wyborów językowych, jak i tych estetyczno-formalnych. To właśnie ta osobliwość w historii literatury włoskiej stanowi bardzo silną cechę charakterystyczną (prawie element tożsamościowy) i sprawia, że jest ona jednym z najaktywniejszych ośrodków tworzenia i upowszechniania poezji nie tylko w sensie narodowym, ale także jako wielkiego gatunku i dziedzictwa w poezji europejskiej. Nie przypadkiem właśnie liryczność jest kluczową kwestią, jaką znajdujemy w centrum dialogu licznych poetów włoskich, którzy począwszy od lat pięćdziesiątych XX wieku będą odczuwać przyciąganie, a jednocześnie niepokój w zetknięciu z poezją Celana. Zobaczymy zatem, jak właśnie krążąc wokół Celana i jego radykalnej transformacji gatunku lirycznego, poczętego z doświadczenia Holocaustu, włoscy poeci dojrzeją do zrewidowania korzeni własnej tradycji, i odczują potrzebę radykalnej przemiany tego gatunku. Prześledzimy, jak w klasycznym przeciwstawieniu charakterystycznym dla włoskiej tradycji poetyckiej, przypisywanym istnieniu dwóch przeciwstawnych biegunów, poety lirycznego i poety eksperymentalnego, recepcja niemieckojęzycznego poety otwiera nowe niesłychane możliwości, odrzucając zarówno czystą poezję, jak i czysto formalny eksperymentalizm, aby promować autorytatywnie nowy sojusz między etyką a estetyką, a także między poezją a tragedią, mający na celu dawanie świadectwa godności życia ludzkiego wbrew przerażeniu wywołanemu brutalnością historii.

Niniejszy projekt wypływa z przekonania o dialogicznej naturze kultury i literatury. Zatem w dialogu między poetami i w relacjach między poetykami odkryjemy prawdziwe sedno – teoretyczne i praktyczne – pozwalające uchwycić sposób funkcjonowania poezji, proces jej rozwoju, umacniania się i transformacji. W badaniu recepcji Celana przez poetów włoskich będziemy dążyć do wypromowania takiej potrzeby refleksji estetycznej i etycznej, która funkcjonuje integrując punkt widzenia literaturoznawstwa porównawczego z punktem widzenia literaturoznawstwa narodowego poszczególnych krajów. Na koniec stawiamy sobie za cel ujawnienie (i poddanie pod dyskusję) specyfiki recepcji Celana przez poezję włoską (aż do uczynienia go niemal „włoskim klasykiem”) oraz ogromnego potencjału jego poetyckiego i ludzkiego przesłania, które dzięki zdolności przekraczania języków i kultur potwierdza rolę tego poety jako międzynarodowego klasyka literatury.